

АНОТАЦІЯ

Ончуленко М. І. Постсекулярні трансформації та перспективи оновлення релігійного: соціально-філософські концепти і традиціоналістська критика. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 Філософія. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Міністерство освіти і науки України. – Чернівці, 2026.

Дисертаційне дослідження присвячене соціально-філософській концептуалізації постсекулярних трансформацій як поля взаємодії релігійного і світського після незворотної модерної диференціації. Постсекулярність інтерпретується не як «кінець» секуляризації або її заперечення, а як зміна конфігурацій присутності релігійного у публічному просторі, режимах знання та формах легітимації, що потребує коректного розмежування описових і нормативних вимірів секулярного дискурсу.

Актуальність дослідження зумовлена емпіричними та концептуальними викликами, які постають перед класичними теоріями секуляризації (плюралізація релігії, повернення релігійних аргументів у публічну сферу, конкуренція смислів у пізньомодерних суспільствах), а також необхідністю одночасного врахування двох методологічних оптик – просекулярної (соціологічної, модерністської) і прорелігійної (традиціоналістської).

Мета дисертаційного дослідження – здійснення соціально-філософської концептуалізації постсекулярних трансформацій шляхом аналізу провідних теоретичних інтерпретацій секуляризму, традиціоналістської критики модерну та визначення перспектив оновлення релігійного в сучасному світі.

Завдання дослідження охоплюють: термінологічну демаркацію секуляризації, секулярності, секуляризму та суміжних понять; реконструкцію соціологічної рамки секуляризації і її періодизаційних моделей; аналіз традиціоналізму як інтелектуальної опозиції модерну і його української рецепції; розгляд теорії десекуляризації П. Бергера як передумови

постсекулярного мислення; зіставлення концептів постсекулярності Ю. Габермаса і Ч. Тейлора з використанням біоконцептографічного підходу; обґрунтування типології традиціоналізмів та визначення місця «відкритого (поміркованого) традиціоналізму» як нормативної моделі узгодження традиції з плюралізмом.

Об'єкт дослідження – постсекулярні трансформації як соціально-філософський феномен взаємодії релігійного і світського в сучасних суспільствах. **Предмет** дисертаційної роботи – провідні соціально-філософські концепти постсекулярності, з урахуванням традиціоналістської критики модерну та перспектив оновлення релігійного, що розгортаються у полі двох визначальних координат постсекулярного.

Методи дослідження: історико-філософський, порівняльний (компаративний), герменевтичний, концептуально-аналітичний (із залученням елементів дискурс-аналізу), генеалогічний, а також біоконцептографічний підхід для аналізу концептуальних біографій Ю. Габермаса і Ч. Тейлора.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у соціально-філософській концептуалізації постсекулярних трансформацій шляхом типологізації секулярного та традиціоналістського підходів через двовимірну систему координат – просекулярну та прорелігійну, які задають основні варіанти філософсько-методологічних інтерпретацій спостережуваних змін у публічних дискурсах. Отримані результати характеризуються такими аспектами наукової новизни:

Вперше:

- розкрито методологічну евристичність синтезу соціологічного, соціально-філософського і філософсько-релігійного аспектів дослідження закономірностей постсекулярних змін та простежено українські тенденції в цій дослідницькій площині на тлі сучасних світових дискурсів; напрацьовано критерії експлікації ціннісного підґрунтя альтернативних підходів до інтерпретації цих змін;

- здійснено біоконцептографічну реконструкцію постсекулярних ідей Ю. Габермаса та Ч. Тейлора як спосіб виявлення зв'язку між концептуальними рішеннями і формативними елементами їхніх інтелектуальних біографій;
- обґрунтовано типологію традиціоналізмів (від радикальних езотеричних і конфесійних стратегій до «відкритого» тейлорівського традиціоналізму) як рамку аналізу перспектив відновлення сакрального у постсекулярному контексті.

Уточнено та розширено:

- тлумачення співвідношення секуляризації, секулярності та секуляризму, а також розмежування десекуляризації, контрсекуляризації і постсекулярності як аналітичних категорій секулярного поля;
- розуміння соціологічної матриці пояснення секуляризації через її періодизаційні моделі та позитивістський горизонт модерної секулярності (зокрема у зв'язку з контівською тріадою, спенсерівським еволюціонізмом та дюркгеймівською соціологією релігії);
- характеристику української рецепції традиціоналістських мотивів як селективної і контекстуально «перекладної» присутності традиціоналізму у вітчизняних культурологічних, богословських та релігієзнавчих студіях.

Набуло розвитку:

- інтерпретація теорії десекуляризації П. Бергера як концептуального переходу від класичної теорії секуляризації до постсекулярної проблематики, з урахуванням контрсекулярного та плюрального векторів цієї концепції;
- запропоновано авторську аналітичну характеристику габермасівської моделі постсекулярності як форми «витонченої

секуляризації»; показано, що вимога комунікативної перекладності релігійних смислів функціонує як процедурний механізм їх нормативної легітимації та включення в публічний дискурс;

- визначення «відкритого традиціоналізму» як нормативної моделі узгодження традиції з плюралізмом, що окреслює горизонт оновлення релігійного, але має обмежене інституційне втілення.

Теоретичне значення результатів полягає у поглибленні соціально-філософського розуміння постсекулярності як рамки аналізу сучасних трансформацій секулярного поля, а також у систематизації поняттійного апарату секуляризаційного дискурсу та методологічно вивіреному зіставленні секулярних і традиціоналістських підходів до оцінки модерну і ролі релігії у публічній сфері.

Практична цінність отриманих результатів полягає у можливості їх використання в освітньому процесі під час викладання курсів із соціальної філософії, філософії релігії, філософії культури та релігієзнавства, а також у підготовці навчально-методичних матеріалів і фаховому аналізі публічних дискусій щодо співіснування релігійного і світського в сучасних суспільствах. Крім того, результати можуть бути використані як концептуально-методологічна основа для експертного обговорення питань міжсвітоглядної комунікації та толерантного співіснування релігійного і світського у публічному просторі.

Ключові слова: релігія, релігійне життя, соціальна функціональність релігії, суспільство, соціальна і гуманітарна безпека, держава, церква, наука, методологічний, цінності, секуляризація, постсекулярний, свобода, толерантність, культура.

ABSTRACT

Onchulenko M. Post-secular Transformations and Perspectives on Renewing the Religious: Social-Philosophical Concepts and Traditionalist Critique. – Manuscript.

Thesis for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in the specialty 033 – Philosophy. Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. Ministry of Education and Science of Ukraine. Chernivtsi, 2026.

This dissertation examines post-secular transformations through a socio-philosophical lens, conceptualizing them as a dynamic field of interaction between the religious and the secular following the irreversible differentiation of modernity. Post-secularity is interpreted not as the “end” or negation of secularization, but as a complex reconfiguration of religious presence within the public sphere, epistemic regimes, and modes of legitimation. This approach necessitates a rigorous distinction between the descriptive and normative dimensions of secular discourse.

The *relevance* of this research arises from the empirical and conceptual limitations of classical secularization theories, particularly in light of religious pluralization, the resurgence of religious discourse in public life, and the competition between systems of meaning in late-modern societies. Furthermore, the study addresses the necessity of integrating two distinct methodological perspectives: the pro-secular (sociological, modernist) and the pro-religious (traditionalist).

The *aim* of this dissertation is to develop a socio-philosophical conceptualization of post-secular transformations by analyzing prominent theoretical interpretations of secularism and the traditionalist critique of modernity, while identifying the prospects for the rearticulation of the religious in the contemporary world.

To achieve this aim, the study pursues several *objectives*:

- to provide a terminological delineation of secularization, secularity, secularism, and related concepts;
- to reconstruct the sociological framework of secularization and its respective periodization models;

- to analyze traditionalism as an intellectual opposition to modernity and examine its specific reception within the Ukrainian context;
- to examine Peter L. Berger's theory of desecularization as a conceptual precursor to post-secular thought;
- to conduct a comparative analysis of the post-secularity models proposed by Jürgen Habermas and Charles Taylor using a bioconceptographic approach;
- to develop a typology of traditionalisms, identifying "open (moderate) traditionalism" as a normative model for reconciling tradition with pluralism.

Object and subject of the study. The research focuses on post-secular transformations as a socio-philosophical phenomenon, reflecting the intricate interplay between the religious and the secular in contemporary societies. The inquiry centers on key socio-philosophical concepts of post-secularity, incorporating the traditionalist critique of modernity and the prospects for religious rearticulation as they unfold within the field of two defining post-secular coordinates.

The *methodological framework* integrates historical-philosophical, comparative, hermeneutic, and conceptual-analytical approaches (including elements of discourse analysis), alongside genealogical analysis. A unique bioconceptographic approach is employed to trace the evolution of ideas in the works of Habermas and Taylor, linking their conceptual positions to formative intellectual biographies.

The *scientific novelty* of the research consists in the socio-philosophical conceptualization of post-secular transformations by integrating secular and traditionalist approaches within a two-dimensional coordinate system. This model, defined by pro-secular and pro-religious axes, establishes the key philosophical and methodological frameworks for interpreting observed shifts within contemporary public discourses.

Key contributions of the study are as follows.

First, the thesis demonstrates the methodological heuristic value of combining sociological, socio-philosophical and philosophy-of-religion perspectives in the analysis of post-secular change. It also identifies Ukrainian discursive trends in this

research area within a broader global context and proposes criteria for explicating the value foundations underlying competing interpretations of these transformations.

Second, it offers a bioconceptographic reconstruction of the post-secular ideas of Jürgen Habermas and Charles Taylor, revealing the connections between their conceptual positions and formative elements of their intellectual biographies.

Third, the dissertation develops a typology of traditionalisms that includes radical esoteric and confessional strategies as well as an “open” Taylorian form of traditionalism, which is proposed as a framework for analyzing the prospects for the rearticulation of the sacred in post-secular contexts.

The study further clarifies the conceptual relationships between secularization, secularity, and secularism, and distinguishes between desecularization, counter-secularization, and post-secularity as analytical categories within the secular field. It also refines the understanding of the sociological explanatory matrix of secularization through its periodization models and through the positivist horizon of modern secularity, particularly in relation to the ideas of Auguste Comte, Herbert Spencer, and Émile Durkheim. In addition, the dissertation provides a more precise characterization of the Ukrainian reception of traditionalist motifs, describing it as a selective and contextually “translated” presence of traditionalism within Ukrainian cultural, theological, and religious studies scholarship.

The dissertation also advances the interpretation of Peter Berger’s theory of desecularization as a conceptual bridge between classical secularization theory and contemporary post-secular debates, emphasizing its counter-secular and pluralistic dimensions. Furthermore, it proposes an original analytical characterization of the Habermasian model of post-secularity as a form of “refined secularization,” demonstrating that the requirement of communicative translatability of religious meanings functions as a procedural mechanism for their normative legitimation and inclusion in public discourse. Finally, the study conceptualizes “open traditionalism” as a normative model for reconciling tradition with pluralism, outlining a potential horizon for the renewal of religion while acknowledging its limited institutional realization.

Theoretical significance. This research deepens the socio-philosophical understanding of post-secularity, treating it as a robust analytical framework for examining contemporary shifts in the secular landscape. It systematizes the conceptual apparatus of secularization discourse and offers a methodologically nuanced comparison of secular and traditionalist perspectives on modernity and the public role of religion.

Practical significance. The findings provide a foundation for higher education curricula in social philosophy, religious studies, and the philosophy of culture. Additionally, the study offers valuable insights for scholarly analyses of public debates regarding the coexistence of religious and secular worldviews in contemporary societies. Moreover, the conceptual and methodological framework developed in the dissertation may serve as a basis for expert discussions on inter-worldview communication and the tolerant coexistence of religious and secular actors in pluralistic public sphere.

Keywords: religion, religious life, the social functionality of religion, society, social and humanitarian security, state, church, science, methodology, values, secularization, post-secular, freedom, tolerance, culture.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України:

1. Ончуленко М. Світоглядне положення «Секулярної доби» Чарльза Тейлора в постсекулярній філософії. *Вісник Львівського Університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2023. №47. С. 120–126.
2. Ончуленко М. Філософсько-традиційний підхід в дослідженні феномену секулярності. *Вісник Львівського Університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2024. №52. С. 199–206.

3. Ончуленко М. Теорія секуляризації Огюста Конта в неповному та повному позитивних значеннях. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2024. №4. С. 204–209.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Ончуленко М. Концепт «повнота» в постсекулярній філософії Ч. Тейлора. *Соціально-гуманітарні дискурси сьогодення: світоглядні та ціннісні аспекти* : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, 27–28 жовтня 2023 р. м. Чернівці : Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, 2023. С. 53–56.
5. Ончуленко М. Полівимірність феномену секуляризації. *«Платон мені друг, але істина дорожча»: теоретико-практичні та методологічні аспекти розвитку сучасних гуманітарних наук* : матеріали II міжнародної молодіжної конференції, 1 березня 2024 р.) Чернівці: Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, 2024. С. 41–42.
6. Ончуленко М. Сайед Хусейн Наср про екологію та медицину. *Філософія релігії та медицини в постсекулярну добу* : матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції присвяченої пам'яті свт. Луки (В. Ф. Войно-Ясенецького), 11–12 червня 2024 р. Київ : Видавництво НМУ ім. О. О. Богомольця, ПП «Видавництво «Фенікс», 2024. С. 157–160.
7. Ончуленко М. Контрсекуляризм та традиціоналізм у концептуальних візіях Р. Халікова. *Філософський дискурс XXI століття: Зміст, Перспективи, Соціально-практичні виміри* : матеріали круглого столу до Міжнародного дня філософії, до 190-ча Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, 21 листопада 2024 р. Київ: С. 128–130.
8. Ончуленко М. Два виміри теорії секуляризації Огюста Конта. *«Молодіжна наука заради миру та розвитку»* : матеріали III міжнародної науково-практичної конференції, 12-14 грудня 2024 р. Чернівці: С.313-315
9. Ончуленко М. Соціальні виміри десекуляризації: просекулярний і традиціоналістський протестантизм. *«Платон мені друг, але істина*

- дорожча»: між вірністю пам'яті та пошуком істини.* : матеріали III міжнародної молодіжної конференції, 3-4 березня 2025р.) Чернівці: Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, 2025. С. 21–24.
10. Ончуленко М. Інклюзія як постсекулярна стратегія соціальної інтеграції у філософських концепціях Ю. Габермаса та Ч. Тейлора. *«Світоглядно-ціннісні засади соціальної інтеграції й інклюзивні практики в Україні»* матеріали міжнародної науково-практичної конференції 30–31 жовтня 2025 року м. Чернівці: Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, 2025 С. 28–31.